

MITXELENA-ELIZALTE JAUNARI BIOTZEEZ-BIOTZ

= = = =

EUSKERA'ren azken zenbakia, 1959'ko ale bakarria alegia, irakurri berririk nauzu eta bere orrialde ernegarri ta mamitsuak irauliz, xurgatu ahal izan ditut Bilbo'ko euskal-batzarre gogoangarrarian egindako itzaldiak eta erabillitako auzigaiak.

Lerro aukeratuak, zuk beste euskaltzale batzuekin izandako eztabaida bati buruz dijoaz. Eztabaida artan, nire iritzia bereizita izan arren, enintzen mintzatu, arras lotsati ta baidurtia bainaz entzulejendearen aintzinean mintzatzeko eta nire buruaren jabetasuna eta esanguraren aria ziara galtzen dut; orretxegatik jende artean beti ixillik ikusiko nauzute, itzegiteko amorrazten nagoelarik ene baitan, eta orretxegatik naiz lumaz itz eginzale, luma baitut ene adiskide leiala barruan itotzear dauzkaten sentipen gordeok kalera iraultzeko. Beraz, zuek an aboz erabillitako auzi-mauzia, orain "Euskera"ren orrialdeetan argitaraturik ikusirik, odola berriz ere apurtxu bat berotu egin zait, eta auzi orri buruz ere iritzia agertzeko luma (ene adiskide on ori) eskuetan artzea erabaki dut.

Auzigai au DONE itza dugu. Itz onek makinatxo bat berotu ta dantzatu ditu, batzuek alde, besteak kontra. Zu kontrakoa zaitugu, erabat kontrakoa, alajaina!, zuk itz oni bota zenion epaia bezain gogorrik inoiz gutxitan aditu baitut eta nire iritziz (enaiz ex cathedra mintza) etzaude izpidean orrelako epaia botatzeko.

Auxe diñozu zuk zure epai-itzetan: "DONE itzak ez du ezer esan nai, ezpaita euskeraz sekula DONE itzik izan, azkenean norbaitek asmatu zuen arte". Itz oek, ordea, ba-dirudite benetan "ex cathedra" botiak daudena. Ala're, ni ezin zure iritziarekin bat etorri, eta nire ustez egia dena azaltzen saiatuko naiz.

Aitortzen dizut eta zinez aitortzen gaiñera, gaurko euskal-izkuntzalaririk goituena, gallenena (Errenteri-Oiartzun aldean esan oi duzutenez) ta

jakitunena zu zaitugula eta euskeraren itxaropenik aundienetako bat zu zerala noski baiño noskiago; are geiago, zure mirezle aundienetako bat, aundiena ezpa'naiz, ni nauzula. Maixutzat aitortzen zaitut eta euskeraz idazteko egiazko jo-muga edo orientazinoa arkitzen zerorrek lagundu didazu. Alabaiña, egingo nuke arestiko itz oiek etzituela jaurti Mitxelena izkuntzalari jakitunak, jakintzagizon onen azpian dagoen gizonaren biotz-naitazunak baizik.

Goazen, bada, apurka-apurka auzi au aztertzen.

Zuk zerorrek aitortzen duzu DONE itza zillegi dela santu izenetan JAUN'ekin (edo laburtuz JON'ekin) alkaturik. Adibidez: Jaun done Martin edo Jon done Martin. Beraz, zure iritziari atxiki, DONE itzak euskeraz zerbait esan gura du, JAUN itzarekin alkaturik dijoanean beintzat, eta itz ori etzuen inortxok asmatu (euskaldunen artean esan gura dut, Erromatarren artean norbaitek asmatu bearra izango zuen, sortu baldi ba'zen) erriak latinetik artu baizik.

Aitortzen duzu ere, DONE itzak toki izenetan, JAUN orren laguntasunik gabe, soil-soilki, "santu" itzaren zentzuna daukala, esaterako Donostia'n, Donibane'n, Donazaharre'n... Beraz, bigarren aldiz zerorren esanaren aurka zoaz, DONE itzak soil-soilki erabillirik ere zerbait esan gura baitu, eta gure toki-izenetan ere eztu inork DONE itzik asmatu, gure aurrekoek beren erriak bataiatzeko latinetik artu baitzuten zuzen-zuzen.

DONE soil-soilki erabiltzea "euskaldun guziak izan duten usadioaren kontra joatea" dela diñozu. Untan etzaude izpide osoan ene ustez. Nik ez tut, zuk bezala, gure literatu zaharra oso-osorik irauli eta ezin esan dezaket DONE itza bakarki inork ba-darabilen ala ez. Eman dezagun egilledun liburu guziek JAUNDONE edo JONDONE (aipatzen ezpa' duzu ere Andere dona Maria onartzen duzula pentsatzen dut) itza darabiltela eta DONE inork ere ez. Orra ba; joera nagusi onen aurka iru xehetasun agertu nai dizkizut:

I.- Gure tokizenak [1] DONE itza soilki ba' daramate, agiri garbi-garbia dela erriak orrela erabiltzen zuela noizpait JAUN erantxi aurretik, bestela, gure erriak Jondonostia, Jondonibane ta abar izango bailirake.

II.- Ba-dela Juan Antonio Mogel'en testigu-tza bat [2], DONE soilki erabiltzen zenarena. "DONE"z zabalki mintzatuta gero, Eibartar seme argiak onela dio: "nuestros ancianos usaban más veces y les hemos oído repetir varias en la confesión general o el Confiteor, Virginia Done Mariari, Beatae Mariae, etc. Esto no lo dude Vmd". Zuk, ordea, Mitxelena jauna, esan zenizaiguke, Mogel'ek ejenplu bakar bat dakarrela eta ejenplu orretan ezte-la garbi ikusten DONE bakarrik ote dijoan ala ez. Alegia, jaundone bezala andere done ere ba-dagoe-la eta berdin izan zitekeala Birjiña done, ots, emen ere beste itz bati erantxita dijoala. Dagoneko itz askori erantxita ikusten ari gera DONE berez ezer ezte-la esateko, bañan jo dezagun ontan ere arrazoi duzula, ots, betinadik DONE beste itz bati erantxita joan dela. Ala're, nik bildurrik gabe esango nuke DONE bereizirik erabiltzeko oitura -batez ere erri-izenetan oinarriturik- ziaro bidezkoa eta legezkoa dela, DONE ezpaita atzizki bat berez zentzurik eztuena, bakar-bakarrik "santua"ren esanguera duena baizik. Jaundone eta Andere dona erabiltzea garai bateko oitura izan zen eta DONE soilki erabiltzea gurealdiko oitura eta lepo egingo nuke gurealdiko oitura au jaundone'ren aurrekoa ere ba-zela, toki izenak darakuskigutenez eta baita geroago aipatuko dituten esaera zahar batzuek ere. Beraz, au orrela izanik, gaurkoek oitura zaharrenari eutsi besterik eztiote egin eta berrizaleak jaundone sartu zutenak ziren. Oiturak, izkuntzetan eta edozertan aldagarriak dira eta gaurko oitura -eta arañeungoa, beraz- atzokoa bezain errespetagarria da. Nik ez tut esan gura onekin jaundone eta andera dona erabili bear ez lirakenik, pozarren ikusiko bainituzke zabaldua eta Aita Manzisidor'ek idatzitako "Santu Bizitzak" liburu ederra neuk idatzi izan baldin ba'nu, ez nituzke ipiñiko, noski, Makario deuna, Paulo deuna, Zirilo deuna, Andres deuna... (Aita Manzisidor

DONE'zale baiño DEUN zaleago dugu eta ain zuzen ere DEUN'ek eztauka DONE'ren tradiziño titulurik. Ala ta guziz ere erabilgarri derizkiot, Azkue'k diñogunez "deuntsu" itz errikoia baita Bizkai'ko zenbait erritan, "feliz", "bienaventurado" esangurarekin eta -tsu atzizkia kentzearekin ezta izkuntzaren kontrako pekatu larririk egiten, batzuek ala uste ba'dute ere. Beraz, au baiño kalte aundiagorik egiten eztiogun artean gure mintzairari ez ditzagun arropak urra!), onela baizik: Iondone Makario, Iondone Paulo, Iondone Zirilo, Iondone Andres... gure literatur tradiziñoari jarraiki. Baiñan, esan dezagun berriz ere, naiz DONE, naiz DEUN, naiz SANTU, IONDONE bezela ongi daude, eta denak dira euskera, euskera jatorra, latinaren emariz aberastutako euskera.

III.- Azkue zenak eta baita Lhande zenak ere beren iztegi bikainetan DONE itzean (ezpaidute lotsik DONE "santu" dela aitortzeko), izen au bereiz agertzen den adigarriak jartzen dituzte. Lenengoak "Refranes y Sentencias"etik ateratzen ditu bi. Urte asko dira esaera auek irakurri ez ditutela, baiñan ene ustez Azkue'k jartzen dituan adigarriak baiño geiago ere ba-dira. Orain,ordea,eztaukat astirik denak astertzen asteko eta Azkue'renak aipatuko ditugu soilki, gaur aditzera eman gura duguna erakusteko aski delakoan. Gure Azkue berdingabeak onela agertzen digu DONE itza: DONE (c). Santo, saint. Hoy casi en desuso en el pueblo. Parece la voz latina "domne", contracción de "domine". "Doni-aneko euria garien galtzagarria, lluvia de San Juan causa de perdición del trigo." "Done Emeteri Zeledon, porru erei-aro on, por San Emeterio y Celedonio, buena sazón de sembrar puerros." RIEV aldizkarian argitaraturiko "Refranes y Sentencias de 1596" lanean 254-280 eta 330 zenbakiak daramazkite supita auek. Lan berean, 318'garrenak onela dio: "Done Bizen argia, guztientzat dakar ogia, San Vicente reluciente, para todos trae pan. Orra, Mitxelena jauna, gure erria nola mintzo zen, esaera zaharrok, zuk dakizunez, erriaren ezpainetatik jasoak baitira. Beraz, erri-izenetan ez-ezik, erri-mintzoan ere, soil-soilki erabillirik, DONE zerbait da, DONE gaztelerazko "san" edo "santo"

da eta au ukatzen digutenen aurrean ezin ginezke ixillik egon. Orra, orain, Lhande'k dakarzkienak: Doni Juane, St. Jean; Done Martine, Doni Martiri, St. Martin; Done-ebaki, Done Joane burut emana, la décollation de St. Jean-Baptiste; Done santuru, Toussaint; Done-berezi, chaire de St. Pierre (be-rezi, choix qu'il fit de Rome pour siege apostolique); Dona Andre Maria, sainte Marie, Dame Ste. Marie. Adigarri auetan enaiz ni mintzo, ezta Lhande ta Azkue ere, Euskalerrria mintzo zaigu belanez-belaun eta gure aurrekoek utzi digutena ez gaude baztertzeotan orainaldian euskaltzale batzuek o-nartu nai ez duzutelako itz au.

Eta amaitzeko, lot gakizkion Zugasti apaizari egin zenion galderari, alegia, DONE, euskal-itza ote den. Zugasti'k ezetz erantzun zizun, berak jakingo du zergatik; nik, ordea, baietz dasaizut [3]. DONE ezta euskerazkoa izanen, itz guztiak euskal-jatorri garbitik nai dituztenen iritzian -eta bixi da, auek DONE-DEUN'en alde buru-belarri dabilz-kigu latiñetik ezatorrela aldarrikatuz (bejondai-ela!)-, baiñan, zuk eta nik eztugu orrela pentsatzen. Zuretzat eta niretzat, lege, errege, pake, pekatu, zeru, eliza, diru, premia, ta abar, BAI eta EZ bezain euskal-itzak dira. Erabat euskalunak, aitzeki gabeko euskal-itzak. Beraz, DONE ere aitzeki gabeko euskal-itza dugu, aipatutakoen senide-senide baitugu. Euskaltzaindiak erabaki zuen Bilbo'ko batzar ortan bertan itzak erabilkizunez eta usaric zirela euskal-itz eta ez jatorri garbitasunez. Beraz, zuek Bilbo'ko euskal-batzarrean emandako epaiaz DONE euskal-itz dugu, erabilkizunez, usarioz eta tradiziñoz, belanez-belaun baidatorkigu gainerako eleiz-itzekin batean.

Auxen da guztia, Mitxelena, jauna. Gaizki ezanak barkatu eta ondo esanak, berriz, gogoan artu.

Yon Etxaidetarra

---

[1] Amar errik daramate beintzat DONE izena Euskalerrria'n, Ona: Donostia, Donibane-Lohitzun,

Donamaria, Donestebe, Donaisti, Donaphaleu, Donazaharre, Donestehiri, Donobane-Garazi eta Donamarthiri. Tokizenak eiruzka daude zazpi euskaierrietan. Eleizalde zenak RIEV'en argitaratutako tokizen lerroetan ikus ditekete sail ederra. Aralar mendi ederrean Igaratza'tik Zaldibi'ra goazela bada iturri bat "Doniturrieta" izena daramana. Seguru aski iturri onek santu baten tradizinoen bat izanen du, inork olako zerbait ba'leki, eskertuko nioke jakineraziko ba'lit.

[2] "Cartas y disertaciones de Don Juan Antonio Moguel sobre la lengua vascongada", Real Academia de la Historia'k argitaratutako "Memorial Histórico Español"en, 748'gn. Urrialdean.

[3] "Esan" deusen kezkarik gabe irabiatzen dut, zu iritzi berberakoa etzaitugula irudituarren. Sekula konjugatu ote den? Intzagarai Euskaltzaindi'koak, oker ezpa'naiz, Donostia'ko zaharrek irabiatzen zutela zion. Dena dela, Bidaso'z bestekoek "erran" beti konjugatu izan dute eta au gurearen senide-senidea dugu. Senidetasun onek ematen dit eskubide, niri beñepein, bildurrik gabe irabiatzeko, orain modan jarri den iritzi-estua euskeraren euskeraren bidez aberasteko -ez erderaren bidez aberasteko, ori nai bestean libre baita- iguin-garri baitzait.

Y A K I N ' i erantzuten.

IRITZI-BILLA. (Orri ialkiari erantzuna):

Atsegin al zaizu YAKIN? - Orain datorren bezala, ez osotara; baiñan etorkizunean ematen didan itzaropideari zai, BAI.

Irakurtzen al duzu? Zein atal eta zergatik? - Bai, iauna, atalik zailenak, eta gaiarengatik.

= = = =

SARRERA'ri erantzuna, (Euskaltzaindiari). - Ondi Jago Akademia'ri diozun begirune ori; baiñan ez